

Azərbaycan-Qaraqalpaq folklorundakı əfsanələrlə bağlı bəzi mülahizələr və onların yazılı ədəbiyyata təsiri

Şəbnəm Məmmədova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Folklor İnstitutu

E-mail: shebnem.memmedova1981@mail.ru

Xülasə. Təqdim olunmuş məqalədə Azərbaycan-Qaraqalpaq əfsanələrinə ümumi müqayisəli-qarşılaşdırıcı planda və onların yazılı ədəbiyyata təsiri kontekstində nəzər salınmışdır. Azərbaycan folklorşünaslığında Qaraqalpaq əfsanələrinin öyrənilməməsindən çıxış edərək, əsasən, onların bəzi əsas tərəflərinə nəzər salmağı zəruri hesab etmişik. Onu da qeyd edək ki, nəzərdən keçirdiyimiz problemi sırf ilkin mənbədən götürmüşük. Çünki Qaraqalpaq folklorunun çap olunmuş 100 cildliyi əlimizdədir. Mövzunu öyrənərkən, belə bir qənaətə gəlmək olur ki, Azərbaycan və Qaraqalpaq əfsanələri məhz müqayisəli şəkildə öyrənildikdə və onların hər iki xalqın yazılı ədəbiyyata təsiri kontekstində təhlilləri daha böyük maraq doğura bilər. Odur ki, bundan sonrakı məqalələrdə biz daha ardıcıl mülahizələr ortaya qoymağa çalışacağıq.

Azərbaycan xalqının müxtəlif dövrlərdə yaratdığı nağıllar, əfsanələr, dastanlar, nəğmələr, bayatılar, atalar sözü və zərb-məsəllər, tapmaca və lətifələr, aşıq poeziyası örnəkləri nəsil-dən-nəslə, əsrdən-əsrə keçərək bu günümüzdə gəlib çatmışdır. Eyni zamanda bu da məlumdur ki, xalq yaradıcılığı xalqın təşəbbüsü ilə ortaya çıxmaqla, onun həyata nikbin münasibətinin təzahür formalarından biri kimi qiymətlidir.

Bu məqalədə əfsanələrlə yazılı ədəbiyyat arasında olan bəzi qarşılıqlı münasibətlərini Azərbaycan və qaraqalpaq folklor nümunələri əsasında ortaya qoymaq fikrindəyik.

Açar sözlər: əfsanə, Azərbaycan və Qaraqalpaq folkloru, ilkin mənbə, yazılı ədəbiyyata təsir, süjet quruluşu

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 14.06.2023; qəbul edilib – 22.06.2023

Some considerations regarding legends in Azerbaijani and Karakalpak folklore and their influence on written literature

Shabnam Mammadova

Doctor of Philosophy in Philology

Institute of Folklore of ANAS

E-mail: shebnem.memmedova1981@mail.ru

Summary. In presented article, Azerbaijani and Karakalpak legends and their influence on written literature are briefly analyzed, in general, and comparatively. Based on the fact that the Karakalpak legend has not yet been studied in Azerbaijani folklore, here we have mainly touched only some features of the Azerbaijani and Karakalpak legends. Note that we have sufficient practical material regarding the issue we are studying, so the samples we are talking about are taken from primary sources. Studying the topic, we see how interesting this issue is in terms of comparing Azerbaijani

and Karakalpak legends and the influence of their written literature of both peoples. Therefore, in the following materials, we intend to systematically study this issue.

The fairy tales, legends, sagas, songs, bayaties, proverbs, riddles, anecdotes and examples of ashug poetry created by Azerbaijani people at different times have passed down from generation to generation, from century to century and have come into the present time. It is also known that folk creativity has emerged with the initiative of the people, and is valuable as one of the manifestations of his optimistic attitude towards life.

In this article we aim to reveal some mutual relations between legends and written literature on the basis of folklore examples of Azerbaijan and Karakalpak.

Keywords: legend, Azerbaijani and Karakalpak folklore, primary source, influence on written literature, plot structure

Article history: received – 14.06.2023; accepted – 22.06.2023

Giriş / Introduction

Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının tarixini və onun janrlarını sistemli şəkildə öyrənmək üçün nəinki öz daxilində, həm də onun digər türk xalqlarının şifahi örnəkləri ilə əlaqəli aspektdə araşdırılması folklorşünaslığımızın qarşısında ən vacib məsələlərdəndir. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının ayrı-ayrı janrlar üzrə öyrənilməsində doğma xalqın zəngin folklor tarixindən bəhrələnməklə, həm də qohum xalqların janrlarından yararlanmaq zəruridir. Xalqımızın çeşidli və dərin folklor tarixindən bəhs etdikdə bu tarixin ilk təşəbbüskarları Ə.Abid, B.Çobanzadə, A.Şaiq, Ə.Haqverdiyev, S.M.Qənizadə, Ə.Əfəndiyev, M.Şahtaxlı, B.Əfəndizadə Y.V.Çəmənəminli, H.Arashlı, M.H.Təhmasib və başqa bu kimi Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı nümayəndələrindən məharətlə yararlanan yazıçı, folklorşünas və ədəbiyyatşünasların fəaliyyəti göz önündə canlanır.

Əsas hissə / Main Part

Azərbaycan xalqının müxtəlif dövrlərdə yaratdığı nağıllar, əfsanələr, dastanlar, nəğmələr, bayatılar, atalar sözü və zərb-məsəllər, tapmaca və lətifələr, aşıq poeziyası örnəkləri nəsildən-nəslə, əsrdən-əsrə keçərək bu günümüzdə gəlib çatmışdır. Eyni zamanda bu da məlumdur ki, xalq yaradıcılığı xalqın təşəbbüsü ilə ortaya çıxmaqla, onun həyata nikbin münasibətinin təzahür formalarından biri kimi qiymətlidir. Xalq öz bədii yaradıcılıq nümunələrində gündəlik həyatı, gələcək baxışları ilə əlaqədar daim öz arzu və istəklərini ifadə etməyə çalışmışdır. Hər bir xalq yaratdığı poetik surətlərin vasitəsi ilə azadlıq uğrunda apardığı qəhrəmanlıq mübarizəsi və yenilməzliyi ilə ortada dayanır. Buna görə də əfsanə və rəvayətlər, bayatılar və xalq nəğmələri, dastan və nağıllar xalqın bütün həyatı və onun tarixi mübarizəsi ilə daim sıx əlaqədə olur.

Şifahi xalq yaradıcılığını yazılı ədəbiyyatdan ayıran əsas cəhətlərdən biri də məhz onun qeyd etdiyimiz bu xüsusiyyətidir. Lakin bunu da nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, şifahi xalq yaradıcılığı nümunələri həm də yazılı ədəbiyyatın daim hazır materialı olaraq onun inkişafına və formalaşmasına yetərinə pozitiv təsir göstərmişdir. Yazılı ədəbiyyatın bir çox nümunələri hər hansı müəllif tərəfindən yaradılıb yazıya köçürülərkən, onun folklorun bu və ya digər janrlarından yararlanma bilmək imkanı ortaya çıxır.

Odur ki, biz bu məqalədə əfsanələrlə yazılı ədəbiyyat arasında olan bəzi qarşılıqlı münasibətlərini Azərbaycan və qaraqalpaq folklor nümunələri əsasında ortaya qoymaq fikrindəyik. Elə buradaca bildirək ki, onların hər iki xalqın yazılı ədəbiyyatının inkişafında rolu gərəyincə gözə dəyər.

Bəri başdan söyləyək ki, əfsanələri digər epik janrlardan fərqləndirən başlıca əlamət onda fantastik məqam, element və hadisələrin iştirak etməsidir. Eyni əlamətin daşıyıcısı olan sehrli nağıllar-

dan fərqli olaraq, əfsanələrdə süjet o qədər də bitkin xarakter daşmadığından yalnız hər hansı fraqment şəklində ortaya çıxır. Təsvir etdiyi obyekt və hadisənin məzmununa görə, Azərbaycan folklorunda əfsanələr kosmoqonik, zoonomik, toponimik, etnoqrafik, dini, tarixi, qəhrəmanlıq və s. xarakterli olur. Ən qədim əfsanələrdən danışdıqda onların kainat, dünya və səma cisimlərinin yaranması ilə bağlı olanlardan bəhs etmək olar (Folklor).

Folklorun digər janr və növləri kimi, əfsanələr də həm tarixi qaynaqlarda – salnamə, xronika, cüng və əlyazmalarında qorunub saxlanılmış, həm də şifahi ənənələrin köməyi ilə zənginləşmişdir. Ayırı-ayrı yüzilliklərin ictimai-siyasi hadisələrini əks etdirən tarixi əsərlərdə özünə yer tapmış əfsanələr yazılı məxəz kimi az da olsa, məxsus olduğu janrın səciyyəvi əlamətlərini özündə qorumağı bacarmışdır. Məsələn, “Albaniya tarixi”ndə Varaz Tiridatın hakimiyyəti illərində ölkəni bürümüş dəhşətli aclıqdan söz açılır və qeyd edilir ki, xalq bu acınacaqlı faciəyə öz münasibətini bildirmiş və hadisə ilə bağlı belə bir əfsanə yaratmışdır: “Mən Şahkaşen vilayətindəki Kaku çölündə gizlənmiş bir darıyam. Yanımdan bir çox müştəri keçirdi, amma mənə əhəmiyyət verməyib almaq da istəmədilər. İndi isə yaxşı günlər gəldi, çünki padşahlıq edən mənim Aclıq adlı qardaşımdır. İndi mən knyaz Varaz Tiridatın və katolikos Yeliazarın daim yemək masasında yam. Məni yeyəni isə qan aparırdı. Onları təqsirləndirməyin” (s. 207).

Gördüyümüz kimi, bütöv və ardıcıl süjet xətti olmayan bu əfsanədə darı insani çəllər kəsb edən xüsusiyyət və obrazlarla ümumiləşdirilmişdir. Bitkilərin, quşların, heyvanların insani cizgilərlə səciyyələndirilmiş əlamətlərini əks etdirən bu qəbil örnəklər az da olsa, yazılı qaynaqlarda özünə yer tapa bilmişdir (s. 207).

Toponimik əfsanələrin çoxu müxtəlif yer, ərəzi adlarına, bulaqlara, çaylara və s. həsr edilmişdir. Bu qəbil əfsanələr içərisində Rəşidbəy Əfəndizadənin toplayıb dərc etdirdiyi “Nohur gölü” xüsusilə maraqlıdır. Əfsanədə deyilir ki, Qəbələ yaxınlığında olan bir gölün altından insan, inək, qoyun səsləri gəlir. Guya vaxtilə bura kənd olmuş, sonra bu kənd yerin təkinə çökmüş, üzərində isə göl yaranmışdır. Örnəkdə daha sonra göstərilir ki, kəndin sakinlərindən biri öz qızı ilə yaxınlıq etdiyi üçün, kəndin başına belə bir fəlakət gəlmişdir. Ona görə də camaat oraya nohur gölü adını vermişdir (s. 209). Yetərincə mühüm əxlaq dəyərləri və tərbiyəvi nümunə kimi diqqəti cəlb edən bu əfsanədə, eyni zamanda xalq təfəkküründə formalaşmış yer adının məna çaları da ortada dayanmaqdadır.

Vahid və ardıcıl süjet xətti olmayan bu əfsanədə ayırı-ayrı epizodik məqamlar, bəzi motivlər vasitəsilə daha çox möcüzəli ovqat aşılaraq fantastik fikirlər ortaya qoyulmuş, həm də, eyni zamanda qaya adı ilə bağlı xalq düşüncəsində etimoloji yanaşma öz əksini tapmışdır.

Folklorşünas İ. Abbaslı yazırdı: “Əfsanələrin çoxunda döngələr (çevrilmələr) aparıcı rol oynayır. Məhz bu ədəbi-bədii üsul nəticəsində əfsanə rəvayətə və əksinə, rəvayət əfsanəyə çevrilə bilər. Bu isə hər iki janrı eyni məcrada qovuşdurur, onların janrdaxili funksional xüsusiyyətlərini ortadan götürür. İnsanların pişiyə dönüb onlarla birgə yaşaması, pişiyin cinə, başına qurd donu keçirilmiş kimsənin adamcılı, adamcılın yenidən insana, insanın qıza, qızın qıza dönmələri kimi motivlərlə bağlı onlarla örnəklərdə əfsanələrə məxsus səciyyəvi əlamətlər qorunsa da, onlar rəvayət ünsürlərindən də uzaqda qalmamışlar” (s. 208).

Əfsanələrin yaranması və xalq içərisində yayılması eramızdan çox-çox əvvəlki dövrlərə təsadüf etməkdədir. Azərbaycan əfsanələri mövzu baxımından rəngarəng olduğu kimi, ideya-məzmun baxımından da yetərincə çeşidlidir. Əfsanələr xalqların müxtəlif dövrlərdə baş verən hadisələrə münasibətini öyrənmək istiqamətində də əhəmiyyəti olduğunu qeyd etməliyik.

Bəs əfsanəni daha lakonik şəkildə necə dəyərləndirmək olar? Və “əfsanə” dedikdə nəyi başa düşməliyik?! Əfsanələr və rituallar miflərdən asılı deyil, rəvayət dediyimiz isə keçmişə, indiye və gələcəyə aid edilə bilər, sehrli nağıllarda isə əfsanələr, möcüzələrlə bağlı uyğun hadisələr haqqında danışılır. Nəticədə dinlə, xülyayla zəngin olan xalq hekayətləri xüsusi bir janr formasına çevrilir. Belə hekayətlərin əksəriyyəti xalqın etnik düşüncəsi ilə birbaşa bağlı olmuşdur. “Əfsanə” terminoloji baxımdan orta əsrlər yazılı ədəbiyyatında (latın dilində “legenda” – yəni oxunulması gərəkli olan) kifayət qədər populyar bir növ kimi nəzərdən keçirilirdi. Əfsanə forma etibarını ilə elə bir pro-

zaik epik janrdır ki, burada keçmişdə baş vermiş hadisələr, simalar, şəxsiyyətlər və s. haqqında bəhs edilir. Əfsanə süjetli janr olsa da, ondakı süjet, adətən, mürəkkəb təhkiyə ilə çevrələnmişdir. Əfsanə kiçik epizodlu, yaxud tək epizodlu olur. Əfsanələrdə yer almış hadisələrə, adətən, həqiqətə uyğunluq qoşulur, əlavə edilir. Çünki hekayətçi və dinləyicilər danışılanın gerçəklikdə baş verdiyinə inanmalı idilər. Bununla belə, bu da məlumdur ki, əfsanələrdəki hadisə və personajlar xülyadır. Eyni zamanda orada fantastika da az deyildir. Əfsanələrin mühüm süjet elementi ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən sehrlə şəkildə ortaya çıxan möcüzələrdir. Qeyd etdiyimiz ünsürlər həm də qaraqalpaq əfsanələri üçün də səciyyəvidir. Onu da bildirək ki, Azərbaycan və qaraqalpaq əfsanələrinin süjet tərkibi və personajları yetərincə çeşidlidir. Buradakı süjetlərin əksəriyyəti dünyanın yaranması, axırı, Adəm və Həvvə, İslam dini, Məhəmməd peyğəmbər, imamlar, əlillər, müqəddəslər və s. bağlıdır.

Əfsanələr nəinki yazılı ədəbiyyat və onun təsiri ilə yaranan əsərlər, həm də digər folklor janrlarından fərqlənir. Rəvayətdən isə onlar onunla fərqlənir ki, bu nümunələrin əsasında təhkiyədə fantastik hadisələr durur. Rəvayətlərə gəldikdə isə bu, real əsas kimi ortadadır.

Bəs əfsanələr nağıllardan nə ilə fərqlənir? Tanınmış folklorşünasların baxışlarına söykənərək, qeyd etməliyik ki, başlıca fərq ondan ibarətdir ki, əgər nağıl süjeti “möcüzələr” üzərində qurulursa, əfsanə “möcüzə” üzərində dayanır və bunlar müqəddəs ruhlar tərəfindən həyata keçirilir. Əgər nağıl müəyyən ədəbi xüsusiyyəti olan möhkəm kristallaşmış janr formasıdırsa, əfsanə müstəqil janr formasıdır. Eyni zamanda əfsanə nağılın struktur xüsusiyyəti olan sabit başlanğıcı ondan mənimsəyə bilər. Lakin bu cəhət onun özü üçün heç də səciyyəvi deyil. Əgər nağıldakı personajlar kəndlilər, çobanlar, keçəllər, təlxəklər, xanlar, şahlar, qazilər, mollalardırsa, əfsanələrdə onlara həm də müqəddəslər qoşulurlar (Кравцов, Н.И.; Лазутин, С.Г.;, стр. 134).

Əfsanələrin daxilində satirik motivlər xüsusi şəkildə dayanmaqdadır. Məhz bu tipli əfsanələr sosial-məişət nağıllarına yaxın olmaqla, müəyyən sosial xarakterə malikdir. Xalq fikri və canatmaları ilə yaxın əlaqədə olan əfsanə janrı daim ideyalar ifadəçisi kimi xalqın hakimiyyətə qarşı mövqedə dayandığını nümayiş etdirirdi. Xülyanın sosial kəskinliyi şübhə doğurmurdu. Əfsanələrin müsbət personajları olan müqəddəslər öz gəzintiləri zamanı yalnız yaxşı işlər törətməklə məşğul olur, ədalətli məhkəmə qurur, mənfiləri cəzalandırırdılar.

Öz formasına görə əfsanələr məişət nağılları ilə daha çox yaxınlaşa bilər. Heç də təsadüfi deyildir ki, onlardan bəziləri müqəddəs kitabların süjetlərini satirik yöndə izah edir (Аникин, В.П.; Круглов, Ю.Г.;, стр. 224).

Azərbaycan və qaraqalpaq əfsanələrinin ideya-bədii mahiyyəti ondadır ki, onların mətnində gerçəkliyin xalq tərəfindən başa düşülməsi və izahı dayanmışdır. Burada, eyni zamanda təsəvvür olunan hadisələrin və personajların xalq tərəfindən şərhli də ortadadır. Bununla belə, əfsanələrdə icimai qrupların sosial psixologiyası da öz əksini tapmışdır.

Təhlilini aparmağa çalışdığımız Azərbaycan və qaraqalpaq əfsanələrində dini nəsihətlər də yer almışdır ki, onlarda sosial xarakter özünü daha çox təcəssüm etdirməkdədir. Məsələn, müqəddəslər və təbiət qüvvələri, ağaya, mollaya, tacirə yox, kəndliyə daha çox kömək edir.

Azərbaycan və qaraqalpaq əfsanələrinin ideya tərəfi özünü əksər hallarda onda göstərir ki, onlarda hadisələrə və şəxslərə dəyər vermə kəndli mənafeyi prizmasından təsvir olunur. Buradan belə bir qənaətə gəlmək olur ki, əfsanələr, hər şeydən öncə, söz sənəti üçün mühüm materialdır. Nağıllar kimi əfsanələr də əsl bacarıqlı söz ustaları tərəfindən söylənilir. Azərbaycan və qaraqalpaq əfsanələrində süjet, yaxud epizodun qurulma ustalığı isə özünü onda göstərir ki, onlar əsərin əsl mahiyyətini açmağa xidmət edir, xarakterlərin özünəməxsusluğunda, personajların mahiyyətinin ortaya qoyulmasında yardımçı ola bilər. Bədii məharət isə özünü onda nümayiş etdirir ki, fantastika və yumor orada ifşanın sərt və ciddi vasitəsi kimi diqqəti daha çox cəlb edir. Bəs Azərbaycan və qaraqalpaq əfsanələrinin bu xalqlar arasında daha populyarı hansılardır?

Azərbaycan əfsanələri içində “Günəşlə Ay”, “Həzrət Süleymanla Bilqeyis”, “Qurdoğlu”, “Səməndər quşu”, “Dirilik quşu”, “Səməndər”, “Yusif-Nəsim quşu”, “Hüt-hüt quşu”, “Şanapipik quşu”, “Yapalaq quşu”, “Turac”, “Pərvanə ilə od”, “İlanla qaranquş”, “Bülbül nəğməsi”, “Bənövşə”, “La-

lə”, “Nərgiz”, “Qızboyu”, “Bənövşə ilə lələ” və s. (Əfsanələr, ss. 29-44) çoxsaylı nümunələrdən bəhs etmək olar ki, onlar mövzu baxımından fərqli olduğu kimi, ideya-məzmun etibarilə də kifayət qədər rəngarəngdir. Bundan başqa, “Qızıl quş və xoruz”, “Pəri qala”, “Gültəkin”, “Nohur gölü”, “Mahpeykər əfsanəsi”, “Aldadə və Bəxtiyar dağı”, “Dədəgünəş əfsanəsi” və s. kimi çoxsaylı əfsanələr də xalqımızın dilində, ağızında söylənilməkdədir.

İndi isə qaraqalpaq folklorşünaslığında əfsanələrin mövqeyinə diqqət yetirək. Qeyd etmək yerinə düşər ki, ümumiyyətlə, Qaraqalpaqstanda şifahi xalq yaradıcılığının müxtəlif tərəflərinin sistemli və ardıcıl tədqiqatlara cəlb edilməsi, o cümlədən əfsanələrin tədqiqi yetərincə əsaslı öyrənilməkdədir. Bu baxımdan 2015-ci ildə nəşr olunmuş 100 cildlik qaraqalpaq folkloru külliyyatı, İ.X.Allambergenovanın “Qaraqalpaq xalq rəvayətlərinin tədqiqi” (Алламбергенова, стр. 142-144), Seydin Əmirinin əfsanə və rəvayətlərin araşdırılmasına həsr etdiyi çoxsaylı məqalələri, Əzəmət Bekimbetovun “Qaraqalpaq xalq əfsanələrinin səciyyəvi xüsusiyyətləri, təsnif və süjet tərkibi” mövzusunda müdafiə edilmiş əsərlərin (Бекимбетов, стр. 27-46) və başqalarının adlarını qeyd etmək olar. Qaraqalpaq tədqiqatçıları milli əfsanələrin öyrənilməsinə ön plana çəkəndə, xalq nəsrinin və əfsanələrinin qaraqalpaq yazılı ədəbiyyatının inkişafında rolunu göstərməklə, həm də onların mövzu baxımından təsnifatına nəzər salır, mifoloji əfsanələri etioloji və dini əfsanələrə bölür, peyğəmbərlərlə bağlı çoxsaylı əfsanələrdə xristian, müsəvi, peyğəmbərlər, yəni islamdan öncə olanları müəyyənləşdirir. Bundan başqa, toponomik əfsanələrin özəl keyfiyyətlərinin araşdırılması ortaya çəkilir. Eyni zamanda qaraqalpaq əfsanələrinin süjet və motiv tərkibinin araşdırılmasını da mühüm hesab edib, nəzərdən qaçırmırlar. Qaraqalpaq əfsanələrinin süjet sistemində möcüzəyaratma motivindən daha çox bəhs edilir. Bununla yanaşı, burada bu motivlərdən xeyli hissəsinin süjetdən süjetə və nağil janrına keçidinin baş verməsini də göstərirlər (Бекимбетов, стр. 33, 35, 36, 40, 42).

Qaraqalpaqların folklor yaradıcılığında mifləşmiş əfsanələr və əfsanələrin özü ayrıca geniş yer tutur. Bu örnəklər “Qaraqalpaq folkloru” külliyyatının 8-ci kitabının 77-88-ci cildlərində yer almışdır (стр. 13-80). Cildə təqdim olunmuş aşağıdakı mifləşmiş əfsanə nümunələri: “Aləmin yaradılması”, “Əzəzil qisası”, “Məhəmməd peyğəmbərin ərşə çıxması”, “Adəm əleyhissəlamın qisası”, “Adəm ata və Həvvə nənə”, “Adəm ata və Həvvə nənənin duyğusu”, “Yerin yaranması”, “Kiyəli qaradaş”, “Topansuyu”, “Tequrqazi ulduzu”, “Çolpanla Ülkərin dartışı”, “Ülkərin sinlisi”, “Şeytan”, “Eşşəkqırılan”, “Ayla Gün”, “Taksırman”, “Gün necə qızarıb çıxır, necə qızarıb batır”, “Peyğəmbər qızı”, “Quş yolu”, “Su pərisi”, “Zülqədər padşah”, “Süleyman peyğəmbər”, “Süleymanın əngüştər üzüyü”, “Süleyman paşa və kənizi”, “Bülbül”, “Sağsağan”, “Donuz”, “İt”, “Bödenə”, “Xəkke”, “Pışık”, “Qumru”, “Akkuy” və s.; “Abihəyat-məngi dirilik çeşməsi”, “İskəndər Zülqərneyn”, “İskəndər Zülqərneynin buynuzu var”, “Quşlar padşahı”, “Qorqud baba”, “Qorqudun göri”, Hara getsən Qorqudun göri”, “Qorqud Ata haqqında əfsanə”, “Gümbəzi dəyyar”, “Barakın tamı”, “İbrahim səhabənin balası İsmayılı qurbanlığa verirəm”, “Bibiməryəm və İsa peyğəmbər”, “İsa peyğəmbərin kamalı”, “Yusif peyğəmbər”, “Həzrət Əli ilə Kəsikbaş batır”, “Xıdır ata”, “Salih peyğəmbər”, “Məhəmməd peyğəmbər”, “Həbib Məlik”, “Həkim loğman – Kərəmətli təbib”, “Koblanın doğuluşu”, “Xarəzmşah və Nazlımıxan gözəl”, “Surə”, “İşan və Qədir Ata”, “Şıbılıy Ata”, “Xəyallar xanlığı haqqında əfsanə”, “Ağcagöl”, “Adaqala”, “Töktay”, “Müyten”, “Damdıbulaq”, “Heydər”, “Əyyam Kempir”, “Samanbay”, “Həkim Ata”, “Ana Xəyyayi”, “Bibi Fatma”, “İskəndər Zülqərneynin anasına məktubu”, “Möminəbatır və Cəzindək”, “Ketenlər”, “Törəbəy xanım”, “Nazlımıxan gözəl” (стр. 13-80) və s. kimilərin adlarını çəkə bilərik.

Nəticə / Conclusion

Qaraqalpaq folklorunun 77-87-ci illərində yer almış əfsanələri səriştəli şəkildə nəzərdən keçirərkən, burada elə çoxsaylı örnəklərlə rastlaşdıq ki, onları bir çox müstəvilərdə öyrənmək səmərli ola bilər.

Odur ki, sonrakı araşdırmalarda biz Azərbaycan və qaraqalpaq əfsanələrinin yazılı ədəbiyyata necə təsir etməsini və onların motiv, mövzu, süjet, ideya, obraz və personajlar sistemi arasındakı müəyyən yaxınlıqları və oxşarlıqları təhlil etməyə çalışacağıq.

Ədəbiyyat / References

- Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi* (Cild I). (2004). Bakı: Elm.
Əfsanələr (Cild I). (1982). Bakı, Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası: Elm.
Folklor. (tarixsiz). Bu <https://azerbaijan.az/related-information/166> mənbədən tapılıb
 Алламбергенова, И. (2010). Исследование каракалпакских народных преданий. *Молодой ученый*, № 7.
 Аникин, В.П.; Круглов, Ю.Г.;. (1987). *Русское народное поэтическое творчество. Учебник для студентов педагогических институтов*. Просвещение.
 Бекимбетов, А. (2020). *Специфические особенности, классификация и сюжетный состав каракалпакских народных сказок*. Ташкент.
Каракалпак фольклоры. (2014). Нөкис: Илим.
 Кравцов, Н.И.; Лазутин, С.Г.;. (1977). *Русское устное народное творчество. Учебник для филол. фак. ун-тов*. Высшая школа.

Некоторые соображения относительно легенд в азербайджанском и каракалпакском фольклоре и их влияние на письменную литературу

Шабнам Мамедова

Доктор философии по филологии

Институт фольклора НАНА

E-mail: shebnem.memmedova1981@mail.ru

Резюме. В статье краткому анализу подвергаются азербайджанские и каракалпакские легенды в общем сравнительно-сопоставительном плане и их влияние на письменную литературу. Исходя из того, что каракалпакские легенды еще не изучены в азербайджанской фольклористике, здесь в основном коснулись только некоторых особенностей азербайджанской и каракалпакской легенд. Автор располагает достаточным практическим материалом относительно изучаемого вопроса, поэтому приведенные образцы взяты из первоисточников. Изучая тему, видно, насколько интересен данный вопрос в части сопоставления азербайджанской и каракалпакской легенд и влияние их на письменную литературу обоих народов. Поэтому очевидно, что в последующих материалах автор намеревается планомерно и последовательно изучать этот вопрос.

Созданные азербайджанским народом в разные периоды сказки, легенды, былины, песни, пословицы и поговорки, загадки и анекдоты, образцы ашугской поэзии передавались из поколения в поколение, из века в век и дошли до наших дней. В то же время известно, что народное творчество ценно как одно из проявлений оптимистического отношения народа к жизни. В данной статье мы намерены на основе примеров азербайджанского и каракалпакского фольклора раскрыть некоторые соотношения между легендами и письменной литературой.

Ключевые слова: легенда, азербайджанский и каракалпакский фольклор, первоисточник, влияние на письменную литературу, сюжетное построение